

ר' עזרא שבט

כרמיצור

תשובה בע' ברכת המינים למה"ר מאיר בעל "משפט צדק"

[אוצר החכמה]

[מחיר 1234567]

ברוב נוסחאות ישנות נוסח ברכת המינים: ולמשומדים (וי"ג למשומדים) אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו וכל אויבי עמך מהרה יכרתו ומלכות זדון מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו ברוך אתה ה' שובר אויבים ומכניע זדים עכ"ל (התימנים ל"ג וכל אויבי עמך מהרה יכרתו, כגירסת הרמב"ם בכתה"י). ואין ריבוי נוסחאות אלא בספרים מאוחרים, שנעתקו ממקורות הגורסים כנוסח הישן תחת יד הצנזור או תחת פחד. כבר הארכתי בהוכחות במקום אחר.

אולי יש לתת טעם למה שבכ"מ שמשמיטים משומדים מברכת המינים, מזכירים מלשינים במקומם. כתב ר' יוסף איש רוסיים בס' המקנה דף סד ע"ב וז"ל וקבלה היא בידנו מפי סופרים וספרים בבחינה גמורה מי שנתלכלך ברוח הטומאה להתעסק בעסקי מסירות בכוונה להזיק או הוא או מזרעו לסוף נשתמדו עכ"ל. לפ"ז י"ל שכשהוכרחו לא להזכיר את המשומדים, תפסו במידה שהביאתם לכך.

התשובה שנביא כאן מוזכרת בכנה"ג או"ח סי' קי"ח וקכ"ו ורכ"ד. ז"ל בסי' קכ"ו הגה"ט¹, שלח צבור שאומר בברכת המינים למלשינים במקום (לכופרים) [למשומדים] לא טוב עשה בימיו² ויאמר (לכופרים) [למשומדים] ואם אחר ההתראה אינו אומר (לכופרים) [למשומדים] נסתפק בעל משפט צדק בח"ב סי' ט' אם מסלקין אותו עכ"ל. בסי' קיח הגה"ט האיר ז"ל, ובקושטנדינא יע"א ראיתי לבני רומניא היו אומרים ולמלשינים אל תהי תקוה עכ"ל. אבל כבר תירץ מחצית השקל סי' קכו סק"א שבני רומניא אומרים כו' מפני האויב. וכן מוכח מתוך התשובה עצמה. וכן הביא דניאל גולדשמידט בס' מחקרי תפילה ופיוט עמ' 130 עדות מהרבה סידורים שנוסח בני רומניא המקורית למשומדים אל תהי תקוה. נראה שרק בני רומניא שבקושטא שינו לומר (או לכה"פ להדפיס) ולמלשינים מפני האויב.

התשובה הובא להלכה במ"א סי' קכו סק"א, ומשם בכל הפוסקים, בכללם באר היטב שם סק"ב ומשנה ברורה שם סק"ד ושונה הלכות שם סעיף א'. וצ"ע להלכה, שהמשמעות בפוסקים שההלכה כמותה, ומ"מ הרי אין נוהגים כן. ברור מתוך לשונם שהם לא ראו את התשובה בפנים אלא באמצעות כנה"ג, ושם נשתבש ע"י הצנזור כנ"ל. אבל אין זה מספיק, שלפעמים אומרים שאילו ראה פוסק איזה מקור מסויים היה פוסק אחרת, ועאכ"ו כאן שהפוסקים עצמם כתבו לסמוך עליו. שאלתי מאחד מגדולי הפוסקים, והוא ענה לי שהסבה מפני שאין התשובה הזאת ידועה, ושיש מצוה לפרסמה.

1 התקונים משינויי הצנזור לפי המוכח מתוך התשובה.

2 אולי צ"ל בעמיו, ע"פ יחזקאל יח, יח.

יש לצטט בדברי גדולי ישראל בענין דומה. בסידור אשי ישראל כתב מה"ר יצחק מאלצאן במוסף לראש השנה, שצריך לומר בעלינו לשבח שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אֵל לא יושיע וז"ל, כן הוא עיקר הנוסח (וכ"ה בסי' הגריעב"ץ) והמשנה משנה ממטבע שטבעו חכמים, כן אמר הגאון אדמו"ר מוהרי"ל דיסקין זצ"ל עכ"ל. וכך נתקבל ונדפס בסידורים שנדפסו מאז, אף שההנהגה להשמיט את המילים האלו כבר נרמזה ע"י הרמ"א באו"ח סי' קלב סעיף ב' ע"ש.

מה"ר מאיר בן הרב מה"ר שם טוב מלמד, מחבר שו"ת משפט צדק, היה תלמיד מה"ר יוסף ן' עזרא, מחבר ס' עצמות יוסף ע"מ קידושין (שם הגדולים ח"א בערכו (מ-כ) וח"ב בערך משפט צדק (מ-רנג)). התשובה נדפס פעמים בשאלוניקי, שע"ו ותקנ"ט. שני הדפוסים היו למראה עינינו. הדפוס הראשון נדיר מאוד מפני שרוב העותקים נשרפו, אבל מהשני עשו דפוס צילום בעותקים ספורים. השוינו ביניהם וראינו להעדיף את הראשון מפני שבכמה מקומות הלשון יותר מתוקנת. ונראה שהעתיק השני מהראשון, לפעמים בקיצורים.

שו"ת משפט צדק ח"ב סימן ט

שאלה ברוב גלילות ישראל נוהגים בברכ' המיני' לומר למשומדי' אל תהי להם תקוה וכל המינים והמוסרים מהרה מהארץ יכרתו³ וש"צ א' משנה מטבע שהורגלו רוב העולם ואינו אומר למשומדים רק אומר למלשינים אל תהי להם תקוה והתרו בו לומר למשומדי' ולא רצה לומר כן ומרגנים העולם לומר שאינו אומר משום שיש לו קרובי' משומדים שהמירו שפיר קא עביד או לא:

תשובה עיקרא דהאי מילתא איתא בפרק תפלת השחר (ברכות כח:): תנו רבנן שמעון הפקולי הסדי' י"ח ברכו' לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה האחרת שכחה והשקיף בה שתיים ושלש שעות ולא העלוהו אמאי לא העלוהו והאמר רב יאודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין מחזירין אותו בברכת המינים מחזירי'⁴ אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה כו':

והנה גרסא זאת נמצאת בגמרא שלנו אכן בהרי"ף (יט:): והאשירי ז"ל (פ"ד סי' יג) איתא גירסא אחרת דבמקום מחזירין כתוב מעלין ולגרסא שלהם מיושבת ברכת הגמרא

3 לא מצאתי מי שהזכיר את המוסרים בברכת המינים. אולי אחרי שהוצרכו להכניס את המלשינים במקום המשומדים, כשהורשו אח"כ להתפלל בלי צנזור לא רצו להוציא אותם.

4 לפנינו בתלמוד דפוס וילנא במקום אין מחזירין... מחזירין כתוב אין מעלין... מעלין. גירסת רבינו כמו דפוס שונצינו רמ"ד וויניציאה ר"פ (ופשוט שבדפוס התלמוד שלפניו היתה הגירסא כמותם), וכן גירסת התנחומא ויקרא סי' ב' והירושלמי ברכות פ"ה ה"ג וע"ש בשדה יהושע דף מ. הגירסא בדפוס וילנא ע"פ הגהת המהרש"ל, וכ"ה בעין יעקב, וכן גירסת הרי"ף והרא"ש כמו שיביא רבינו בסמוך.

דמאי דפריך מרב הוא דומיא דריש פירכתו דקא פריך ואמאי לא העלוהו אכן לגרסא שישנה בגמרות שלנו לא יתישב דהנה פריך אמאי לא העלוהו וסלקוהו ומביא ראיה מרב ורב לא אמר שיסלקוהו רק שמחזירין אותו גם דלפי גרסת הרי"ף ז"ל נראה דצריך לסלקו ^{מגרסת} גמרות שלנו נרא' דמחזירי' אותו אבל לא מסלקין אלא שי"ל לזה דה"ה דמסלקין אותו אף לגירסא זאת מאחר שיש חשש מינות ומאי דנקט מחזירין לחידושא דרישא דבטעה בשאר הברכו' אין מחזירין אותו:

אכן יש לדקדק לע"ד דהנה הכא הותקנה ברכ' להתפלל על המינים שיכלו מן העולם והוא בעד פושעי ישראל ומיני ישראל שיתרבו קרוב לזמן ההוא וכדכתב רש"י ז"ל שם שקרוב לתרבותו של וכו' תקנוה דאם על אומות העולם מה לי אם היה קרוב לזמן ההוא או לאו וגם שאם על האומות מעיקרא היה להם לתקן כשתקנו האחרות וכן יראה מבואר מגי' דאיתא בפ"י רש"י ז"ל שהביאו על ההלכות (על רי"ף שם) שכתוב וז"ל ביבנה תקנוה לאחר זמן מרובה⁵ קרוב לתרבותו של נמרוד⁶ שלמד להפך דברי אלהים חיים ע"כ וכ"כ הסמ"ג במ"ע י"ט (דף ק, ג) וז"ל בימי ר"ג הזקן רבו המינים בישראל עמד ומצא וכו' וכ"כ הרמב"ם עצמו בה' תפלה פ"ב (ה"א) וז"ל בימי ר"ג רבו המינים בישראל והיו מצירים לישראל ומסיתים אותם לשוב מאחרי ה' וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם וכו' יע"ש נר' דעל פושעי ישראל נתקנה ובפ' הרואה (ברכות נז:): ת"ר הרואה מרקוליס וכו' מקום שנעקרה עכ"ם אומר ברוך שעקר עכ"ם וס' מארצנו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך ובח"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובם גוים רש"בא אומר אף בח"ל צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר שנא' אז אהפוך אל עמי' שפה ברורה כו' ופר"שי לב עובדיהם על פושעי ישראל מתפלל⁷ וכו' וא"כ איך תקנו ברכת המינים על פושעי ישראל לקללם שמהרה מארץ יכרת ולא יהיה להם תקוה אדרבא היה לנו להתפלל עליהם שיחזירם בתשובה שלימה והתימה הגדול הוא על הר"ם במז"ל שפסק בפ"י בהלכות ברכות (ה"ט) כרש"בא ובשיטתו אזיל ס"ה במ"ע כ"ז (דף קיד, ב) יע"ש א"כ למה הותקנה ברכה על המינים לקללם איברא דהרי"ף ז"ל (מב:): וכן הרא"ש בפסקים (פ"ט סי' ו) השמיטו כל זה ולא כתבו רק מתני' דתנן (נד.) מקום שנעקר ממנה ע"ז אומר ברוך שעקר ע"ז מארצנו וכו' נראה לדעתם דא"צ לומר יותר בשום מקום וניחא להו הגם שיש דוחק לדבריהם דנראה דתנא דמתניתין חולק על התרי תנאי דברייתא וא"כ מתניתין דלא כחד מנייהו והנה הרי"בא בא"ח סי' רכ"ד כתב וז"ל הרואה מקום שנעקרה ממנו ע"ז אם הוא בארץ אומר בא"ה אמ"ה שעקר ע"ז מארצנו ואם בח"ל אומר ע"ז ממקום הזה וכתב הרמ"בם ז"ל ואומר בשתייהם כשם שעקרת אותה ממקום הזה וכו' ואיני יודע למה פוסק כדברי יחיד דרש"בא הוא דאמר הכי אבל לת"ק אין צריך לומר כן אלא בארץ

5 בדפוס וילנא הדיבור מסיים כאן והשאר חסר.

6 פשוט שאין נמרוד שייך לענייננו, ואיני יודע מי הכניסו לכאן, אם הצענזור של הרי"ף או של רבינו.

7 בדפוס וילנא זהו סוף דיבור אבל לפני רבינו המשיך ולכן כתב וכו'.

ישראל שרובם ישראל אבל לא בח"ל וכו' והנה אין לגמגם עליו דממה שכתב בתחלת לשונו נראה דאזיל בשיטת הרי"ף והרא"ש דהשמיטו כל זה ואח"כ הקשה על הרמב"ם איך לא פסק כת"ק נרא' כדת"ק נקטינן ובא"י אומר וליכא פלוגתא אחריני בין ת"ק דמתניתין לתנאי דברייתא שיש לומר שלעולם הוא סבר בא"י צריך לומר והשב וכו' ומה שלא סיים בתחלת לשונו כן משום שרצה להביא סברת הרמב"ם ז"ל ולהקשות עליו ושלא להאריך אכן יש לגמגם עליו איך לא כתב שהרי"ף והרא"ש השמיטו כל זה כדרכו להביא כל הסברות והנה על הרי"ב ג"כ תיפול הקושיא למה נתקנה ברכת המינים דהיא על פושעי ישראל היה להם אדרבא להתקין תפלה עליהם שישוּבו לעבודת השי"ת אלא שנדחוק ונאמר דבימי ר"ג נתרבו המינים והיו בהם עוברים להכעיס ונתקנה ברכה זאת שאין לקבלם בתשובה וכמ"ש הרמב"ם בהלכות ע"ז פ"ב (ה"ה) וז"ל וכן המינין מישראל אינם כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם שנאמר כל באיה לא ישוּבון ולא ישיגו אורחות חיים והמינים הם התרים אחרי מחשבות ליבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין עון וכו' יע"ש ומה שאנו מתפללים והשב לב וכו' הו' כנגד הכ"ד שמנה הרמב"ם פ"ג מהלכות תשובה (הי"ד) שאם חזרו בתשובה מקבלים אותם שיצדק עליהם לומר השב שתשובתם מקובלת לא אותם שנעלו מהם שערי התשובה.

והגם שכתב רש"י ז"ל (יומא לו:) בפ"י פושעי ישראל ופושע יקרא העובר להכעיס וכדאמרינן בגמ' (שם) ומייתי ראיא ממ"ש מלך מואב פשע בי דהוא מרד לאו דוקא או גם דאפילו בעובר להכע' משכחת לה והוא בעובר עבירה אחת להכעיס דיש לו תשובה וכמ"ש הרמב"ם פ"ג מהלכות תשובה (ה"ט והי"ד) יע"ש והגם שבברכת המינים כתוב למשומדים וכמו שיבא או בקצ' נוסחאות כתוב מינין מינין ושם פ"ג מהלכות תשובה (ה"ז וה"ט) מנה חמשה מינים ושנים משומדים ויש להם תקנת תשובה אינם נכללים בברכ' המינין הגם שהיא סתומה וחתומה שיגיד עליו רעו שאומרים אח"כ וכל הזדים העושים בזדון שהוא להכעיס וכמ"ש רש"י בפ"ב דמגיל' (יז:) וז"ל ושבר פושעים היינו זדים כדאמרינן פושעים אלו המורדים וכו' ואף כי יש לדקדק בלשון הזה של רש"י איך כתב ופושעים היינו זדים מורדים הם ולא זדים וכמו דאמרי' בפ' אמר להם הממונה (יומא שם) לדעת חכמים דהלכה כמותם כדפסיק שם רב ואמרינן וחכמים אומרים עונות אלו זדונות וכו' פושעים אלו המורדים וכו' וכן הוא אומר אז תפשע לבנה אלא שיש לדחוק שלא דק רש"י ז"ל ואפי' הכי יראה לומר דרשעים ר"ל יותר ממורדי' וקצת משמ' כן בפרק אמר להם הממונה (שם) דהוא יותר ממזיד דהרי הזכירו הכתוב אחרי עון ואם כן זה הוכחה על המינין וכו' שאינם כמזיד דוקא רק יותר ואין להאריך בזה לנחיצת השואל ופה כחתימת הברכה אומר שובר רשעים והמינים והמשומדים דכוותיהו והגם שנאמר בה אחר כך מכניע זדים אין קפידא בברכה כמו בכתוב ודחוק ואם כן במינין כיוצא באלו הותקנה ונחזור לעניינינו ונאמר דמי שטעה בברכת המינין מסלקין אותו כרב וכן הוא לפסק בהלכות ובאשרי ז"ל וכן הרמב"ם פ"י מהלכות תפלה (ה"ג) יע"ש וכ"כ הריב"ה בסימן קכ"ו וז"ל ש"צ וכו' עד אם דילג בקללת המין מסלקין אותו מיד שמאן [מין הוא וכו' עד ירושלמי ש"צ שדילג ב' או ג' ברכות וכו' עד חוץ ממין] שלא

אמר תחיית המתים שמא כופר הוא בתחיית המתים ומכניע זדים שמא מין הוא ובונה ירושלים שמא אינו מאמין בביאת המשיח ואני אומר מין הוא עכ"ל:

והנה רבינו ישעיה כתב בשלטי הגבורים (על הרי"ף ברכות יט: סק"א⁸) על הך לישנא דהטור וז"ל הטור כתב דאף ברכת תחיית המתים וברכת בונה ירושלים אם דילג אותם מסלקין אותו והביא ראיה מהירושלמי וצ"ע על דברי הטור שכתב וז"ל ואני אומר מין הוא ע"כ אהיכא קאי דאי אברכת תחיית המתים קאי ופליג על הירוש' אם כן כיון שאמר תחיית המתים אתברר לן דלאו מין הוא וכי דילג עוד ברכת המינים היה לנו לומר דאין לסלקו דהא תרומיהו משום חד טעמא הוא דמסלקין ליה ואי אברכת בונה ירושלים קאי דקאמר בירושלמי דאינו מאמין ביאת משיח וקאמר איהו דהוי מין אכתי למה מסלקין אותו הרי כבר אמ' ברכ' המינים ואתברר לן דלאו מין הוא וכו' יע"ש:

אח"כ 1234567

והנה לע"ד יש לתרץ דקאי אתרומיהו בונה ירושלים ותחיית המתים דכלם לדעתו הוו מינים ודלא כירושלמי והגם שאמר תחיית המתים וטעה בברכת המינים יש לחשוש דביני ביני אולי מינות נזרקה בו בההיא שעתא והגם שאמר תחיית המתים שמורה שאינו מין עכשו חזר בו וכן י"ל היכא שטעה בבונה ירושלים אלא שזה דוחק ונאמר דקאי אתחיית המתים דהוא מין לדעתו ופליג על טעמא דירושלמי והגם שאמר תחיית המתים היכא שטעה בברכ' המינים מסלקין אותו שמא מין הוא ואינו רוצה לקלל את עצמו והגם שהוא מין אמר תחיית המתים דמאי איכפת ליה לאומרה הגם שאינו מאמין בה ולפיכך מסלקין אותו היכא שאמר תחיית המתים ולא אמר ברכת המינים ודומה לזה כתב הר"ן ז"ל (על הרי"ף שם ד"ה טעה בברכת המינים⁹) לתרץ אגמרא דידן אמאי לא מסלקין אותו היכא שלא הזכיר תחיית המתים וז"ל ומה שלא אמרו שאם טעה ולא הזכיר תחיית המתים שמעלי' אותו גם כן מפני שברכת המינים יש בה קללה למינים וכשאנו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רוצה לקלל את עצמו אבל בברכת תחיית המתים כיון שאין בה קללה אין בזה הכר אם הוא מין או לא שאפשר שאפילו שלא יאמין הוא בתחיית המתים עכ"ז יאמר הברכה דמאי איכפת ליה אם יאמר מחיה המתים כיון שאינו מקלל עצמו וכו' ואם לן מטעם זה היכא שטעה בברכת המינים יסלקוהו שמא כך היא מחשבתו וגם כשלא אמר תחיית המתים שמא מין הו' ואינו רוצה להודות שיש תחיית המתים שסברתו היא להפך ורוצה לקיים סברתו והגם שהר"ן ז"ל לפי טעמו לגמ' דילן מההוא טעמא אין מעלין אותו כשלא אמר תחיי' המתים הנה הריב"ה לא סבר הכי רק דיש לחשוש כמ"ש:

אכן עכ"ז יקשה על הריב"ה דאיך פסק דלא כגמ' דילן וגם נגד הירושלמי דאמר שדוקא היכא שטעה בברכ' המינים שישנו בו חשש מינות ומקרי אז מין לא כהנך תרתי אחריני שאינו נקרא מין בהכי רק שיש לחשוש שאינו מאמין בהם כשאנו אומרם והנה

8 אינה מלשון הריב"ה אלא מר' יהושע בועז עצמו.

9 אינו הר"ן אלא תלמיד ר' יונה.

מוהרי"ק בבית יוסף כתב שלא ידע למה הביא מהירושלמי אחר שחולק על תלמוד דידן
אכן לא ידעתי למה לא הקשה הך קושיא שהקשינו:

ועוד ק' על רבינו ישעיה היאך תיסק אדעת' לומר שמה שכתב ואני אומר מין הוא
שארשא דמלתא קאי שלא אמר תחיית המתים שהרי הוא כתב בשם הירושלמי חוץ
ממי(ן) שלא אמר תחיית המתים וכו' אם כן איך נוכל לומר שמ"ש ואני אומר מין הוא
אמי שלא אמר תחיית המתים קאי דמה חידש ומה בא לחלק שגם הוא כתב כן בשם
הירושלמי והך הוה לי' לאקשווי וקשה בעיני לומר שהיה בידי רבינו ישעיה גירסא אחרת
בדברי הטור שלא היה כותב מין בריש דברי הירושלמי והנה יש בקצת נוסחאות בלשון
הטור במקו' מין אפיקורוס באותם שנדפסו אחר הקדומים ורבינו ישעיה נראה דהיה לו
נוסחא הקדומה שהרי כתב בלשונו מה שסיים הטור ואני אומר מין הוא ואם היה בידו
הנוסחא הראשונה היה לו לכתוב ואני אומר אפיקורוס הוא שכן כתוב בה בכולם אפיקורוס
ויפול גם על הנוסחא ההיא זה הקושי ותו קשה לע"ד על רבינו ישעיה למה לא הקשה
על הטור ז"ל איך פסק דלא כתלמוד דידן דלא חשיה למין רק למי שטעה בברכת המינין
לא היכא שלא אמר ברכת תחיית המתים או בונה ירושלים ולא די זה אלא שחולק
ואומר הפך הירושלמי שהירושלמי לא חשיב למין רק למי שאינו אומר ברכת המינין
לא במי שאינו אומר ברכת תחיית המתים שנראה שכופר בה וכן בבונה ירושלים שנראה
שאינו מאמין בביאת המשיח אבל אינו מין וכו' והיא הקושיא הראשונה שהקשינו על
הטור ועל הטור יש ליישב ולדחוק שמה שאמר ואני אומר מין הוא כלומר כדין גמר'
דילן דמין הוא דמעלין אותו ומסלקין יתיה דהוא טועה בברכ' המינין לא השאר דאינם
מטעמא דמין והגם שקורא למי שלא אמר תחיית המתים בירושלמי מין עכ"ז אינו מין
כדי שיסלק אותו דסתם מין אינו נקרא רק למי שלא אמר ברכת המיני' אכן לרבינו
ישעיה לפי שיטתו בדברי הטור צריך אני למודעי א"כ נמצינו למדים שמי שאינו אומר
ברכת המינין מסלקין אותו לדברי הכל שיש חשש שמא מין הוא והנה מצאנו ראינו
שכתב רבינו ירוחם בספר אדם נתיב ג' ח"ג (דף כה, א) וז"ל בתפילה יש י"ח ברכות
וביבנה תקנו ברכה אחרת והם עתה י"ט והיא ברכת המינין כלומר למשומדים ע"כ וכן
כתב בנתיב ההוא ח' ז' (דף כז, ד) וז"ל טעה ש"צ בכל הברכות של י"ח אין מסלקין
אותו אבל טעה בברכת המינין שהיא למשומדים וכו' מסלקין אותו וכו' יע"ש נר' בבירור
שצריך לומר למשומדים וכן יראה מבואר שצריך לומר למשומדים לדעת הרא"ש שכתב
(בשו"ת) בכלל ד' סימן ק' וז"ל ובברכות י"ח אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים וכו'
עד כי יש לי קונטרס מעשה ישן וכתוב בו כל הברכו' של כל השנה סכום כמה תיבות
יש ברכה וברכה וכנגד מה נתקנה וכתוב בו תשעה ועשרים תיבות יש בו למשומדים
משום דמשומד לעכו"ם ונעש' תוגר כופר בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ובעשרים
ושבעה אותיות שבתורה וכו' אם כן צריך לומר למשומדים:

ואין לפקפק לומר דהרמב"ם ז"ל יחלוק על זה להיות שבגמרא קרי בה ברכת המינין
וכן קרי לה הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות תפלה (ה"ג) ובפ"ג מהלכו' תשובה (ה"ז) כתב
דחמשה מינין הם והם הנקראים מינין ואחר כך (ה"ט) כתב דשנים הנקראים משומדים

יע"ש ואם כן אין המינין המשומדים¹⁰ לזה נאמר לקרב הסברות דלהיות המינין כלולים בכרכה ההיא כמו שיש בקצת נוסחאות דאומר בתוך הברכה וכל המינין וכו' קרי לה ברכת המינין או להיותם יותר חמורים קוראים אותה ברכת המינין דלהכי נראה להתחיל הרמב"ם בהם בפ"ג מהלכו' תשובה אבל צריך להתחיל במשומדים ולהזכירם דאפוש' מחלוקת לא מפשינן אי גמי דלהרמב"ם ז"ל קרי לה ברכת המינין להיות שיהיה התחלת הברכה למינין אבל היו מזכירים בה למשומדים כדעת הרא"ש ורבינו ירוחם הגם שלא התחילו בהם דכל מה שאפשר לקרב הסברות יש לקרבם ומה גם מי יחלוק על הרא"ש ורבי' ירוחם שבאו דבריהם בפ"י שצריך לומר למשומדים ולומר דיאמר למינין ולא להזכיר(י) למשומדים כלל אפילו בתוך הברכ' מדיוקא דדברי הרמב"ם ז"ל ומה שלא כתב כן (בפ"י) [בפ"י] ומה גם דנאמר דמאי דנקט ברכת המינין לאו דוקא וכמו שמצינו בפ"ב מהלכות עכו"ם (ה"ה) שקרי אפיקורוס' ולא דוקא דאינם האפיקורוסים אשר מנאם בפ"ג מהלכות תשובה (ה"ז) וכמ"ש הר"ק (כ"מ שם) יע"ש וגם דלפי מה שכתבו שברכ' המינין הוא כנגד העושים להכעיס אם כן מה דקרי לה ברכת המינין לאו דוקא שהרי הרמב"ם ז"ל קראם אפיקורוסים העושים להכעיס וכמ"ש:

והנה קשה לע"ד על הרמב"ם מדידה אדידה שכתב פ"ג מהלכות תשובה החמשה מינין ואח"כ כתב דשנים הם דאיקרו משומדי' משומד לעביר' אחת ומשומד לכל התורה כולה המשומד לעבירה אחת זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עבירה בזדון ונתפרסם בה והורגל אפי' היתה מן הקלות כגון שהחזיק ללבוש שעטנז או להקיף פאה ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו הרי זה משומד לאותו דבר והוא שיעשה להכעיס עכ"ל הרי דקרי ליה משומד ואינו נקרא מ[י]ן דאינו מן החמשה דאיקרו מינים ופ"ד מהלכות רוצח ושמירת נפש (ה"י) קרי לזה מ[י]ן שכתב וז"ל המינים והם עובדי ע"ז מישראל או העושה עבירות להכעיס אפי' אכל נבלה או לבש שעטנז להכעיס הרי זה מין עד כאן לשונו:

אלא שיש לתרץ בדוחק דהחמשה שמנה בפ"ג מהלכות תשובה דאיקרו מינים הוא לומר דבעצם יקראו מינים לא להחליט שהשאר לא יקראו מינים וכן מה שאמר דשנים אקרו משומדים הוא בעצם או שם פרטי אב' גם יקראו מינים ובפ"ד מהלכות רוצח סמך על זה שכת' פה וקראם מינים ובהכי ניחא דשפיר אתיא סברתו כסברת הרא"ש ורבינו ירוחם ז"ל ודוחק:

אכן מה שקשה לע"ד אפי' הכי הוא על מוהרי"ק בכסף משנה הלכות רוצח פ"ד (הי"א) וז"ל ובפלוגתא דרב אחא ורבינא פסק כמ"ד מומר להכעיס אפיקורוס הוא משום דסבר' הוא שכיון שעושה להכעיס אפיקורוסו' גזרקה בו ועוד דר' אבהו ור' יוחנן סברי הכי עכ"ל. ובפ"ג מהלכות תשובה (ה"ט) כתב וז"ל ומ"ש והוא שיעשה להכעיס וכו' עד ובפלוגתא דרב אחא ורבינא קי"ל לקולא ולכך פסק רבי' להכעיס הוי מומר ולא

אפיקורו' עכ"ל וקשיה מיניה וביה ומה גם אמאי לא הקשה הרב ז"ל על הרמב"ם מדידיה אדידיה וצ"ע:

וא"כ נראה לכאורה בנ"ד שנשאלנו עליו שאינו רוצה לומר למשומדים אפי' אחר שהתרו בו דמסלקין אותו מכ"ש דהשתא ומה היכא שטעה די"ל דטעה ולא מזיד הוא עכ"ז מסלקין אותו שמא מין הו' ומינות נזרקה בו נ"ד שהתרו בו ואינו רוצה לחזור בו על אחת כמה וכמה ואין לו השתדלות לומר כי להיות לו קרובים משומדים לעכו"ם לא ירצה לקללם דלא ימנע אם האנשים ההם נשתמדו לרצונם והם משומדים להכעיס צריך שיקללם על כרחו שלא בטובתו אחרי שחכמים תקנו לקללם שמורידים אותם דאבוד רשעי' רינה כתיב (משלי יא, י) ואם נשתמדו לאנסם ויש בידם לברוח משם ולחזור לדתם אלא מחמת חימוד ממונם יושבים שם הגם דמזידים איקרו וכמו שהאריך בראיות הרה הגדו' כמוהר"ר דוד הכהן זלה"ה בבית עשירי¹¹ (חדר א') יע"ש שכתב דאפי' בניהם איקרו מינים כל שיש בידם לברוח לנפשם אפי' שבהכי יאבדו ממונם (שם חדר ב') עכ"ז אינם מינים להכעיס וכמו שהאריך בבית י"א¹² (חדר ד') הרב הנז' רק הם לתיאבון וא"כ יש להם תשובה ואינם נכללים בתוך הקללה וכמו שכתבנו לדעת הרמב"ם הגם שלדעת הרי"ף והרא"ש ז"ל שהשמיטו והשב כו' אין לידע כוונתם מ"מ הרי מצינו שהרא"ש כת' שנוסחא הכתובה היא למשומדים והגם שבנוסחאות של הספר(ד)ים שהם בידינו כתוב למלשיני' מפני החקירה שעושים במקום הדפוס כנודע בע"ז אבל לעולם יצטרך לומר למשומדי' וכן אומרי' הספרדים וכן שמעתי שאומרים התושבים היינו הגירינוש ואין לשנות מטבע וכו' ואם כן ש"צ צריך לומר כן ומה גם דהתרו בו וכשאינו אומרו ניחוש שמא הוא משומד לעבירה אחת להכעיס או לכל התורה כלה שלא להכעיס שנקראים משומדים כמ"ש הר"ם במז"ל פ"ג מהלכות תשוב' ומ"ש בספרי דפוס שיש בהם כסף משנ' עבריינים במקו' משומדים הוא מטעם החקיר' שבספרי הרמב"ם ז"ל הקדומים כתוב למשומדים והנה בנ"ד הגם שמקלל הזדים והרשעים עכ"ז נראה דיש לחשוש בו דהוא טועה וסובר שהמשומדים אינם בכלל והוא משומד ואינו מקלל עצמו ולהיות שמה שמצינו דמסלקין אותו הוא היכא שטעה ופשטא דמלתא הוא היכא שאינו אומר אותה כלל כמ"ש הטור ודלג וכו' אכן לא מצינו בפוסקים ז"ל דמסלקים אותו היכא שדילג קצתה ואמר חתימת' ואין לסלקו לש"צ זה רק צריך שיאמר למשומדי' ונדון אותו לכף זכות שאינו אומר לא משום שהוא משומד רק משום קרוביו ורגלי' לדבר אבל אין לנו ראיה ג"כ מן הדין (שו"ע או"ח סי' קכ"ו סעיף א') שלא יסלקוהו אחר שאומר קצתה ממה דק"ל דאם התחיל אין מסלקין אותו דהוא להיכא שטעה לא להיכ' שהתרו בו לומר ואיהו מסרב ומה גם שמדלג תחלתה שהוא למשומדים.

אוצר החכמה

הנראה לע"ד עבד כל יודעי דת ודין

מאיר בכמהר"ר ש"ט מלמד זלה"ה

11 בדפוס אוסטרעהא תקצ"ד (שממנו צילמו את הדפוס המצוי) נעקר הבית הזה כליל מחמת הצענוז.

12 שם הועבר לבית ל' מחמת הצענוז.

הרב אליהו גרינצייג

מכון ירושלים

בני נח אם מוזהרים על שיתוף

אה"ח 1234567

סנהדרין סג, ב, דאמר אבוה דשמואל אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים שמא יתחייב שבועה ונשבע בעבודת כוכבים שלו והתורה אמרה לא ישמע על פיך. ובתוס' שם, אמר ר' שמואל כו', מ"מ בזה"ז כולן נשבעים בקדשים שלהן ואין תופסין בהם אלוהות, ואע"פ שמה שמזכירין עמהם שם שמים וכוונתם לדבר אחר, מ"מ אין זה שם עבודת כוכבים, גם דעתם לעושה שמים, ואע"פ שמשפין שם שמים ודבר אחר, לא אשכחן דאסור לגרום לאחרים לשתף, ולפני עור ליכא דבני נח לא הוזהרו על כך, ע"כ. וכן הוא בתוס' בכורות ב. ב בשם ר"ת. ועפ"י דברי תוס' אלו פסק הרמ"א באו"ח סי' קנ"ו, וז"ל, ויש מקילין בעשיית שותפות עם הגויים בזה"ז משום שאין הגויים בזה"ז נשבעים בע"ז, ואע"ג שמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ, אלא שמשפין שם שמים ודבר אחר, ולא מצינו שיש בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, דהרי אין הגויים מוזהרים על השתוף. ע"כ. ועי"ש בחי' הגרע"א שציין לתשובות אחרונים שדנו בהלכה זו¹, הנה אלו הפוסקים השיגו על הרמ"א, ויש בדבריהם שתי השגות, על מה שלמד כן מדברי התוס', והיינו שלדעתם לא נאמר כן בתוס', ותו, שעצם הדין אינו נכון, ויסוד הדברים דהואיל ובני נח הוזהרו על עבודה זרה, ושיתוף הוא ע"ז, ממילא גם ב"נ בכלל אזהרה זו, עי' בדבריהם, וכן יש שהשיגו על מי שהבינו כונת הרמ"א לפסוק כן, ולדעתם גם הרמ"א לא נתכוין לזה, ורק לענין שיתוף בשבועה קאמר שאינן מוזהרין ולא על עבודה זרה ממש. וראה גם פמ"ג וביאור הגר"א ומגן גבורים בשו"ע או"ח שם².

אוצר החכמה

ברם מצאתי להגרי"א תאומים בעל שו"ת גור אריה יהודה, בספר יעלת חן על התורה פרשת ואתחנן אות ל"ב, שלדעתו כפסק הרמ"א מפורש שם בפסוק "ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים וגו'", והיינו דאע"פ שבני נח מוזהרין על ע"ז מ"מ אינם מוזהרים על השיתוף, והיינו טעמא, דעם ישראל הוא תחת הקב"ה בלבדו, משא"כ אומות העולם הם תחת שרים ומערכות, וזהו אשר חלק וגו' לכל העמים, ועי"ש שהולך ומבאר עפ"י הקדמה זו עוד כמה מקראות. וראה מרגליות הים סנהדרין נו, ב אות י"ב שציין לרבנו בחי' פרשת בראשית א, יח,

- 1 שו"ת ושב הכהן סי' ל"ח, ושו"ת מעיל צדקה סי' כ"ב, וכן לפלפולא חריפתא על הרא"ש סנהדרין פ"ז אות ה'. ובשו"ת ושב הכהן שם הביא גם משו"ת שער אפרים סי' כד, וראה גם תשובת הגרע"א בחי' רעק"א השלם על סנהדרין שם, וכן יש בזה בשו"ת נודע ביהודה תנינא חיו"ד סי' קמ"ח מהגר"ש לנדא, וראה פתחי תשובה יו"ד סי' קמ"ז ס"ק ב', והגהות חתם סופר על שו"ע או"ח שם.
- 2 וכן עי' בליקוטי תוס' שנין שב"סנהדרי גדולה" על סנהדרין שם, ובקונטרס הראיות לריא"ז שם. ועי' תוס' ע"ז ב, א ד"ה אסור.

וז"ל, ולהבדיל כו', וכבר באה האזהרה בתורה שלא יטעה אדם אחרי כוכבים ומזלות כו', וכבר ידעת כי חכמי ישראל הוצרכו לכתוב לתלמי המלך אשר חלק להאיר, כדי שלא יאמר שנמצא להם פתח מזה לעו"ג ויאמר כי מן הכתוב הזה התיר לעו"ג שיעבדו עבודה זרה מאחר שכתוב בתורה בפירוש שהקב"ה נתן אותם לחלק העמים, הזה ויבין מלת חלק כמו גזר, ולא כן הענין אבל הקב"ה נתן הבחירה ביד כל אומה ואומה שיעבדו לכל מי שירצו הן להקב"ה אם לע"ג, וזהו לשון חלק נתן הרשות בידם, משא"כ בישראל שאם ירצו ח"ו לעבוד ע"ג אינן יכולים כו', עכ"ל.

ולכאורה נראית כונתו כפסק הרמ"א וכפ"י יעלת חן, והיינו שישראל אסורים לעבוד ע"ז בשיתוף, ואילו לב"נ אין על כך היתר בתורה, אבל אין גם איסור, אלא הבחירה בידם, ומצאתי להיעלת חן חבר, ובדבריו מבואר הענין יותר, הלא הוא בספר הכתב והקבלה בפ' ואתחנן, והביא מהרשב"ם ורבינו בחיי ועוד קדמונים, ולאחר שהאריך מסיק לקיים פסק הרמ"א, והביא מש"כ בעולת תמיד או"ח שם הגדר בשיתוף, דגם הוא מאמין במציאות הכוונתית, ואין כאן חסרון ביחוד ה', אלא שה"ז כמו גבוה מעל גבוה, וזה היתה הטעות של דור אנוש, יעוין ברמב"ם פ"א מהלכות עכו"ם ה"א, ומ"מ בני נח לא הוזהרו על כך, והביא שם מספר רביד הזהב פרשת יתרו על הלאו דלא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, שהובא שם פי' הסמ"ג דוזהי אזהרה על שיתוף, עי"ש, וביאור לאו זה הוא כש"נ, דאע"פ שמאמין בה' אחד שאין יחוד כיחודו, ואין כאן יחוס של שיתוף הפוגם באמונת היחוד, מ"מ עצם נתינת שם אלוהות לכוחות אחרים שבעולם הוא גדר לאו של שיתוף.³

ואפשר שזוהי נמי שיטת הרמב"ם בפ"א מהלכות יסודי התורה, עי"ש שיש מצות עשה של ידיעת מציאות ה', ויש מצות עשה של יחוד ה', ויש מצות ל"ת על כל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה, והוא מהפסוק לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, ואין הכוונה להוסיף ל"ת על העשין הללו, אלא הוא לאו בפ"ע, כלומר, דאפשר לו לאדם לקיים שתי המצוות עשה אלו ידיעת ה' ויחודו, ומ"מ יעבור על ל"ת לא יהיה לך וגו', והיינו שיתוף, שהיא הוספה של אלוהות וכפי שמבאר העולת תמיד, ולא זו לישראל בלבד ולא לב"נ, וכנ"ל. והאחרונים השיגו על פסק זה מהגמ' סנהדרין נו, ב, בעכו"ם דברים שב"ד של ישראל ממיתין עליהם ב"נ מוזהר עליהם, ופסק כן הרמב"ם פ"ט מה' מלכים ה"ב, וצ"ל לשיטה זו דהתם הנידון הוא על איזה עבודה זרה שעובד האדם, ולא על איזה מין עבודה זרה, ולפיכך ע"ז של שיתוף אע"פ שישראל חייב עליה, אין ב"נ מוזהר עליה (וראה תורה שלמה פ' יתרו כ, ג אות קכד, וכן שם כג, יג אות קפ"ד). ומתוך תשובת הגרע"א הנ"ל אולי ניתן להבין שבעל חמדת שלמה פסק להלכה כפשט דברי הרמ"א, עי"ש, וראה משנת חכמים על הרמב"ם הלכות יסודי התורה סי'

3 וראה תורה שלמה פ' יתרו כ, ג, אות קכ"ד, שזוהי שי' היראים, והביא שם עוד קדמונים שמפרשים כן פשוטו של מקרא. וראה פי' רב סעדיה גאון שמות (רצהבי) ע' קב, וראה מים יחזקאל פ' יתרו ד"ה ובדרך. וע"ע תשב"ץ ח"א סי' קל"ט וזהו הרקיע אות י"א.

א' בצפנת פענח אות ב' שדן בשאלה זו אם ב"נ מוזהרין על השיתוף, וכתב שם שהג"ר ישעי' פיק כתב לו על ענין זה קונטרס מיוחד והעלה להלכה שאין ב"נ מוזהר על שיתוף, וראה פתחי תשובה יו"ד שם שהביאו, וראה בסדר משנה פ"א מהלכות יסודי התורה, ונכפלו דבריו בספרו שושן עדות על מסכת עדיות בסיום המסכתא, שמקיים פסק הרמ"א, ודוחה השגות המעיל צדקה, ע"ש, וציין לדברי אביו במחצית השקל או"ח שם.

ובספר החינוך מצוה תי"ז כתב, שנצטוונו להאמין כי ה' יתברך הוא הפועל כל המציאות אדון הכל אחד בלי שום שיתוף כו', ע"כ, וכתב עליו המנח"ח וז"ל, והעובר על זה מבטל עשה וגם ל"ת דלא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, כך מבואר בר"מ פ"א מיסודי התורה ה"ו, והנה כל באי עולם מצווין על זה דב"נ ג"כ מצווה על ע"ז, אך כתיב שמע ישראל היינו רישאל מקיים מצות עשה ולא ב"נ, ורצה הקב"ה לזכות את ישראל ולפיכך הרבה להם תורה ומצוות כו', ע"כ. והנה לפי שי' רמ"א וכמו שנתבאר, הרי נמצא שיתכן שאדם ידע ויאמין במציאות ה' ואחדותו, ומ"מ יאמין גם בשיתוף בחינת גבוה מעל גבוה, וזה אסור בלאו לישראל ולא לב"נ, וא"כ אין הלאו קשור עם העשה, אלא שאם אינו מאמין באחדות ה', הנה י"ל שמלבד שמבטל העשה של ידיעה ואמונה, ה"ז עובר גם בל"ת דלא יהיה לך וגו', אע"פ שכאמור ביסודו לאו זה נאמר על שיתוף של על פני בחינת גבוה מעל גבוה, מ"מ גם שיתוף הסותר את האחדות, הוא נמי בכלל זה הלאו, וראה מש"כ אבי עזרי פ"א מהלכות יסודי התורה, ולכאורה נראה דמי שאינו מאמין כלל ח"ו במציאות ה', וממילא גם לא ביחוד ה', שהוא בכלל ביטול העשה, אבל אינו בל"ת דלא יהיה וגו', כיון שאינו מאמין גם באלוהים אחרים. וכן לפו"ר ב"נ מוזהר על ע"ז, אבל אינו מחוייב במצוות ידיעת ה' ואחדותו, וא"כ אם אין לו כל אמונה וגם אינו עובד ע"ז, אינו עובר על שום איסור אלא דהואיל וב"נ חייב לקבל ז' מצוות, ומפני שכך צוה הקב"ה בתורה שניתנה למרע"ה כדאיתא ברמב"ם פ"ח מהלכות מלכים הי"א, א"כ א"א בלי שיאמין במציאות ה'. שוב מצאתי שדיבר בזה בסדר משנה פ"א מהלכות יסודי התורה, ע"ש. וע"ע בשאר המפרשים על הרמב"ם, ואכ"מ אריכות בזה.

שוב מצאתי להריעב"ץ במור וקציעה או"ח סי' רכ"ד, שכבר קדם להיעלת חן במקור הדין שאין ב"נ מוזהרין על שיתוף, שהוא מהפסוק אשר חלק וגו', אלא שהעלה שם חידוש שיש חילוק בין א"י ובין חו"ל, והיינו, דהטעם שאין מוזהרין הוא משום שהגויים הם תחת ממשלת השרים וכו', וזה הוא בחו"ל, אבל בא"י אין ממשלה לשרים ומערכות, ולכן גם ב"נ אסורים לעבוד בא"י בשיתוף, יעו"ש כל דבריו. וציין שם שהוא עצמו בהגותו לספר ציצת נובל צבי שבמהדורתו דף כב, ב, הסכים למהר"י ששפורטש שם שב"נ מוזהרין על שיתוף, ואין סתירה מהתוס', דמיירי לענין שבועה, מ"מ הכא נקט כפשט פסק הרמ"א⁴. ולפ"ז נמצא חדוש להלכה שפסק הרמ"א שב"נ אינו מוזהר על

4 וראה במאמרו של המהר"צ חיות תפארת לישראל, בכל כתבי מהר"צ חיות כרך א' ע' תצ, שמבאר יפה שיטת המור וקציעה, והביא מהרמב"ן פרשת אחרי עה"פ ולא תקיא הארץ אתכם, ע"ש כל דבריו.

שיתוף, נכון רק בחו"ל, אבל לא בא"י, ודוק. וע"ע שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' מ"א ד"ה ולפמ"ש. ולפי פשוטו נראה שאין כונת הריעב"ץ שבא"י ב"נ נהרג על ע"ז בשיתוף, ואע"פ שאינו נהרג בחו"ל, דזה לא שמענו ולא מסתברא, אלא הגדר בזה, שא"י אינה סובלת עובדי ע"ז כלל, גם למאמינים במציאות ויחוד ה', וע"ז שלהם היא בשיתוף, ויש לפרש כעין מש"כ השפת אמת יומא מג, ב ענין קטורת זרה שבמיתה, שהוא כמו מיתת בני אהרן, ע"ש, והיינו חומר מיתה בידי שמים, ולא חיוב מיתה ממש, וכיו"ב יל"פ גדר כניסת זר למקדש, ויסוד לזה אפשר שהוא בגמ' שבועות לו, ב, אלא מעתה שתויי יין כו', עיש"ה, ואכ"מ.

ועיקר החילוק בין א"י לחו"ל ביאר שם המור וקציעה עפ"י ההבדל בחיוב עקירת ע"ז שבין א"י לחו"ל, ויעויין ברמב"ם פ"ז מהלכות עכו"ם ה"א וספר המצוות עשה קפ"ה ובספרי פ' ראה, ועי' ריטב"א קידושין לו, א בשם הרמב"ן, וכן בחי' הרא"ה וחי' מיוחסים לריטב"א ברכות נו, ב, ומש"כ המהדירים שם, וראה אדרת אליהו להגר"א דברים יב, א, וכן יב, ג, ומש"כ שם בשם הירושלמי, ותמצית דבריהם דפליגי הקדמונים במצות ביעור ע"ז, אם אינה נוהגת כלל בחו"ל, או שרק א"צ לרדוף שם אחריה כמו בא"י, ולפי דרכו של הריעב"ץ הא נמצא דשרש הדין הוא עפ"י מה דנקט שהנידון הוא על ע"ז שהעובדים אותה מאמינים במציאות ה', אלא שהם עובדים לאותם שחלק ה' לכל העמים. ולכן חיוב ביעורם הוא רק בא"י ולא בחו"ל וכפי שנתבאר, ואכן מקור ענין זה של החילוק בין א"י לחו"ל לענין נתינת ממשלה לשרים ומערכות, הוא ברמב"ן על התורה ויקרא יח, כה וכנ"ל, ועוד מקומות, ואזיל אפוא הרמב"ן לשיטתו דלפיכך אין חיוב ביעור ע"ז בחו"ל, שהמדובר הוא בע"ז של שיתוף בבחינת גבוה מעל גבוה, וכפי' הריעב"ץ, וא"כ עפ"י שי' אלו הראשונים יש לקיים פסק הרמ"א בחו"ל ולא בא"י. וגם אליבא דשי' הרמב"ם שגם בחו"ל יש מצות עקירת ע"ז אע"פ שאין חיוב רדיפה, מ"מ נתבאר לעיל שי"ל שאינו סותר פסק הרמ"א⁵.

אוצר החכמה

וראה העמק דבר דברים כט, כה, עה"פ ולא חלק להם, ויש להעיר דהתרגום לא נקט באותו לשון על אשר חלק שבפ' ואתחנן הנז', כמו שתרגם בפ' נצבים, וראה פי רש"י שם, וע"ע במפרשים.

5 וע"ע מרגליות הים סנהדרין סג, ב אות ח' שציין לעוד פוסקים שדנו בשאלה זו, וכן עי' במנח"ח מצוה כ"ו אות י"ט, ומצוה פ"ו אות ב', שו"ת בנין ציון ח"א סי' ס"ג, נחל אשכול על האשכול ח"ג הלכות ע"ז ע' 119 הערה ט"ז, פי' רי"פ פרלא על ספר המצוות לרס"ג עשה לא—לב דף קעת, א.

הרב ברוך הירשפלד

רב דמ"ק "אהבת ישראל" – קליבלנד

גדרי חיבור ניצוק המחבר בין יין אסור ליין כשר, או ליין מבושל או לשאר משקים

שאלה: אשה זקנה הגרה עם בניה ונכדיה ועמה עוזרת נכרית הסועדת עם המשפחה בשבתות, ובכדי לכבדה שתסייע כראוי נותנים לעוזרת לאכול ולשתות מכל הסעודה. גם נותנים לה מכוס של קידוש [שאינו מבושל] ונוזהרים שכוסה ישאר בנפרד ולא יתערב עם שאר הכוסות, שהרי שיירי כוס שלה הוא באיסור סתם יינם. אמנם במשך הסעודה רוצים לשפוך לכוסה עוד יין או לפעמים יין מבושל או מיץ תפוזים ושאר משקאות, האם יש מקום להחמיר שיין הנשאר בבקבוק (או יין המבושל או המיץ שנשאר בבקבוק) נאסר מחמת חיבורו ליין הנשאר בכוסה?

תשובה: יש לחלק הנידון לה' חלקים –

- (א) אם יין הבקבוק נאסר כשאין ששים נגד יין הנשאר בכוס.
- (ב) אם נאסר יין הבקבוק כשיש ס' נגד הנשאר בכוסה.
- (ג) ^{אוצר החכמה} את"ל שאינו נאסר מחמת ביטול בששים האם מותר לכתחילה לשפוך לכוסה, או נידון כביטול איסור לכתחלה.
- (ד) אם שופכים יין מבושל לתוך יין שאינו מבושל האם נאסר בניצוק.
- (ה) אם שופכים מיץ תפוזים ושאר משקים לתוך הנשאר בכוסה האם נאסר בנצוק.

אי ניצוק אוסר יין בכלי העליון ביש ס' ובאין ס'

(א) איתא בע"ז ע"ב א': הנצוק וקטפרס ומשקה טופח אינו חיבור לא לטומאה ולא לטהרה. אמר רב הונא ניצוק וקטפרס ומשקה טופח חיבור לענין יין נסך. ונחלקו הפוסקים אי קיי"ל כר"ה, עיין שם בתוס' ע"ב ב' ד"ה אמר, ובש"ע יו"ד סי' קכ"ו ס"א וס"ב פסק דכל שאין הפסד מרובה נקטינן לחומרא שניצוק אוסר, וכיון שנד"ד אינו הפסד מרובה יש לחוש ולאסור כל יין הבקבוק אם שפכו לתוך כוסה.

אך בנשאר רק איזה טיפות בכוסה ויש ששים בבקבוק כנגדן נראה דמותר עכ"פ כדיעבד ולא גרע ניצוק מנתערב בתוכה דבטל בס'. אבל זה תלוי במחלוקת ר"ת ושאר בתוס' ע"ג א' ד"ה יין אי גם בסתם יינם אסרו בכל שהוא או בשל בס', רק שר"י בתוס' שם כתב שאפילו להחולקים על ר"ת ואוסרים בכל שהוא בזה"ז יש להקל כיון שאינם בקיאים בניסוך. ורמ"א סי' קל"ד ס"ב פסק כר"י להקל בזה"ז (אף שש"ע לא ס"ל כן). ושם בש"ך סקט"ו נחלקו האחרונים אם בעי הולכת דמי האיסור לים שהב"ח מתיר והש"ך כתב דכל שאין הפסד אין להתיר בשתיה בלא הולכת דמי איסור לים. אך בנד"ד

שאינן כאן תערובות רק דע"י ניצוק הו"ל כאלו נתערב אין מקום להצריך הולכת דמי איסור לים ובטל בס' ולכן בס' קכ"ו ס"ו וס"ז וש"ך סק"ג הקילו בפשיטות בשיש ששים. אך עדיין יש לעיין אם מותר לכתחלה לשפוך לתוך שיירי כוסה דאם כל ההיתר מטעם ביטול יתכן שאסור לכתחלה לשפוך משום אין מבטלין איסור לכתחלה. ולקמן נדון בפרט זה.

(ב) ויש לציין דבגליון מהרש"א סי' קכ"ו ס"א כתב: עיין לח"מ פי"ג מהל' מאכ"א הכ"ג שלרמב"ם יש חומרא בניצוק יותר מתערובות דניצוק מחבר לענין איסור ואינו מחברו לענין ביטול ולא מועיל למכור חוץ מדמי יין נסך שבו. וטעם חומרא זו משום דמה שמחמירין בנצוק כאלו נתערב הוא באמת חמור מתערובות דכיון דסוף סוף האיסור בעין הוי כדבר חשוב וניכר דלא בטל אפילו אחר דנידון כאילו נתערב. אך למעשה אין אנו מחמירין כן כדמוכח בש"ך שם סק"ג, ונראה שלא הביא הרש"א להחמיר כן למעשה רק כציון לידיעת השיטה.

העולה מזה שיין הבקבוק נאסר באין ס' נגד שיירי הכוס ומותר כשיש ס'.

אי ניצוק אסור משום תערובת או משום חיבור – דברי שו"ת מהר"ם אש בניצוק ליין מבושל

(ג) ועכשיו יש לדון בשפכו יין מבושל לשיירי כוס יין שאינו מבושל אם מה שבקנקן נאסר בנצוק כשאין ששים נגד האיסור. ולכאורה תלוי זה במה שנחלקו הראשונים כגדר חיבור נצוק, אם הוי כנתערב האיסור בהיתר או שהנגיעה ע"י ניצוק מחברם להחיל דין איסור התחתון על העליון. אם ננקוט דהוי כנתערב יש לאסור יין מבושל כמו בנתערב יין האסור ביין מבושל ואין ס', אבל אם החיבור גורם להחיל דין התחתון על העליון יתכן דיין מבושל שכבר הופקע מאיסור יין נסך אינו נאסר בניצוק.

נח"ח 1234567

(ד) ועיין בע"ז נ"ה ב' שנחלקו משנה ראשונה ומשנה אחרונה מתי נעשה יין ליאסר במגע עכו"ם. ולמשנה ראשונה אינו יין עד שירד לבור ולמשנה אחרונה משימשוך היין, ולרש"י ור"פ היינו אפילו ימשיך בגת. ושם בגמ' נ"ו ב' אמר רב הונא שאם החזיר גרגותני לגת מה שבגת אסור אפילו למשנה ראשונה וגרגותני נאסר ע"י חיבור ניצוק ליין שבבור. בתוס' שם ד"ה גרגותני הביאו שרש"י הוכיח שניצוק בר נצוק אינו חיבור דאל"כ למה צריך להחזיר גרגותני לגת לאסרו תיפוק ליה שיש חיבור ניצוק מגת לגרגותני ומגרגותני לבור. וריב"ם דחה דשאני התם דמה שבגת אינו יין למשנה ראשונה ולכן לא נאסר בניצוק בר ניצוק אבל בשפך יין מחבית לקנקן שנאסר מחמת ניצוק מקנקן לכוס יש לאסור החבית.

(ה) בספר בנין שלמה עמ"ס ע"ז (לר"נ מז ריש מתיבתא דפרנקפורט) ביאר המחלוקת [וכן מוכח ברא"ש שם סי' ד' וכדלקמן] דלרש"י אפילו בגת שאינו יין למשנה ראשונה נאסר ע"י ניצוק דהוי כנתערב וכהוחזר גרגותני לגת דניצוק כנתערב, אבל ריב"ם ס"ל דניצוק הוא מדין חיבור הינות וחל דין התחתון על העליון, והיינו בנתאחדו יינות אבל

מה שאינו יין שאינו נאסר אפילו בנגיעת עכו"ם כ"ש שאינו נאסר בנגיעת יין שנאסר מחמת עכו"ם.

דברי הכנין שלמה מבוארים בדברי הרא"ש שם סי' ד' שבהביאו שיטת רש"י כתב: ולפמש"כ בשם רש"י צ"ל דאע"ג דיין שבגת וגרנותי לא חשוב יין ליאסר במגע עכו"ם מיהו ע"י ניצוק נאסר דהוי כאילו נתערב יין שבכור ליין שבגת.

ולפי"ז נראה דיין מבושל שאינו נאסר בנגיעת עכו"ם ה"ל כיין שבגת למשנה ראשונה שאינו נאסר בנגיעת עכו"ם ולרש"י נאסר בניצוק כתערובת ולריב"ם לא נאסר.

(ו) ומצאתי בשו"ת אמרי אש למהר"ם אש סי' ל"ה שנשאל אי יין מבושל נאסר בניצוק ותלי לה במחלוקת הנ"ל והביא שגם הרמב"ן ורשב"א בחידושיהם דחו הראיה כריב"ם, וכתב שלפי"ז כיון שפסק השו"ע סי' קכ"ו ס"ג דניצוק בר ניצוק אינו חיבור כרש"י, כנראה דקיי"ל דהוי כנתערב ואוסר יין המבושל. אך כתב שזה אינו ראיה דשו"ע פסק כן בעקבות הרשב"א שפסק כרש"י [כמש"כ הגר"א שם סק"ד] והרשב"א שם לא הכריע כרש"י אלא כתב דכיון דהוי פלוגתא במידי דרבנן יש להקל.

עיונים בהשואת מהר"ם אש ליין שבגת לפי דעת מהרש"א

(ז) ולפענ"ד יש מקום עיון במה שהשווה מהר"ם אש יין מבושל ליין שבגת משני פנים דיש לדון שיין מבושל חמור ואסור לכ"ע ויתכן לדון שיין מבושל קיל ומותר לכו"ע. יתכן דיין מבושל קיל מיין הגת, ויש להקדים דברי מהרש"א על תוס' נ"ה א' ד"ה ירד ועל תוס' נ"ו ב' ד"ה מהו. בדף נ"ה הביא מש"כ הרא"ש שנצוק הוי כנתערב לדעת רש"י ובדף נ"ו ביאר מחלוקת רש"י וריב"ם, וז"ל [בדעת ריב"ם] "לא הוי נצוק בר נצוק חיבור לעשות יין כו' לאיסורא בלחוד הוי חיבור." משמע מדבריו דלרש"י מהני ניצוק לאסור הגת משום דמהני ניצוק לעשותו יין [כעין מה שמצינו בתוס' נ"ה ב' ד"ה א"ר הונא ובר"ן שם דכיון שהתחיל לימשך, הוי גם שאר היין שבתוך הגת כיין] דכיון דעומד להיות יין רק כעת החרצנים מעכבים ההמשכה, בזה מהני החיבור לעשותו כיין. ונראה דאע"ג שכתב לעיל דהוי כנתערב היינו לענין גדר האיסור כגון ליבטל בס' כנתערב אך מ"מ בעינן תחילה שם חיבור ועירוב היינות וזה נעשה רק ע"י שכניצוק מהני לעשות יין. ולפי"ז מסתבר דהיינו רק בגת דעומד להיות יין כשימשך אבל במבושל שכבר נעשה יין והופקע תורת איסור מגע עכו"ם ע"י הבישול לא מהני החיבור של ניצוק לעשותו כאינו מבושל וכיון שנשאר כמין אחר יתכן דלא הוי "כנתערב" דבעינן איחוד היינות מתחילה ע"י ניצוק להחיל דין זה וכאן שכבר הופקע מתורת איסור י"נ אינו מתאחד כלל עם יין התחתון.

עיונים בהשואת מהר"ם אש ליין שבגת לפי דעת הרמב"ן

(ח) עוד יש לדון להיפך דלכו"ע יין מבושל חמור מיין הגת, דבאמת יש לפקפק על מה שהשווה מהר"ם אש דחית ריב"ם להוכחת רש"י לדחית הרמב"ן. הריב"ם דחה דא"א לאסור יין הגת בנצוק דאינו יין ולא עדיף נגיעה ע"י נצוק מנגיעה ע"י עכו"ם ופשיטא

דמותו, וכ"ה בתוס' וברא"ש בדעת ריב"ם דנצוק לא חמיר מנגיעת עכו"ם. אבל הרמב"ן דחה הראיה בזה הלשון: "וזה אינה ראייה דהכא כיון שהיין בתוך הגת מעורב עם ענבים ואינו יין אינו מחובר ליין שבתוך הגתותני כו' ולעולם אינו נצוק עד שיעשה יין". תראה שרמב"ן לא כתב כריב"ם דמשום שאינו יין א"א ליאסר במגע היין כמו שא"א ליאסר במגע עכו"ם [דע"ז י"ל דחיבור ניצוק נדון כנתערב בו יי"נ וגרע מנגיעת עכו"ם] אלא דכיון שאינו יין חסר בעיקר איחוד דניצוק שכח ניצוק הוא רק מיין ליין [ועיין מש"כ לקמן בענין יין ומים שלרמב"ן אינו חיבור בניצוק כלל]. ולפי"ז יתכן לומר דרק יין הגת שכעת לא נקרא מין יין, אבל יין מבושל דשם יין עליו שפיר י"ל דהוי מין במינו להתאחד בניצוק וכל שנתאחדו כבר חל דכאילו נתערב [ועיין בחי' הרשב"א שכתב כאן כרמב"ן ולקמן ע"ב ב' ד"ה ומיהו כתב דענין ניצוק הוי כעירוב וא"א להחמיר בניצוק יותר מנתערב והיינו כמש"כ דאע"ג דענינו כנתערב מ"מ בעינן לכתחילה איחוד יין ביין להחל דין זה דהוי כנתערב]. וא"כ אע"ג דלדרך ריב"ם א"א לאסור מבושל בנצוק כיון דגם מגע עכו"ם אינו אוסרו מ"מ לדרך הרמב"ן והרשב"א שפיר יש לאסור יין מבושל בנצוק.

דברי הגהות אשרי בע"ז פ"ב בענין ניצוק ליין מבושל

ט) ועיין בהגהות אשרי פ"ב סי"ב ד"ה הורה בסוף הדיבור [מובא במהר"ם אש שם] שכתב לענין תערובת סתם יינם ביין מבושל וז"ל: "שלענין יין נסך המעורב בו מחשבו מין במינו וגם לענין נצוק מחשבו מינו". ונראה ברור מלשונו דאוסרים מבושל ע"י חיבור ניצוק. ולפמש"כ לעיל באות הקודם בדעת רמב"ן ורשב"א הדבר מבואר אפילו להחולקים על רש"י וס"ל שאין לאסור יין הגת בניצוק אבל כאן הוי יותר מין במינו [וזה דלא כמש"כ במהר"ם אש שם דהגהות אשרי ס"ל כרש"י]. ועכ"פ למעשה נראה שעלינו להחמיר כיון דהג"א כתב כן, ואע"ג שלמהרש"א הנ"ל י"ל דלכ"ע אין איסור במבושל, מ"מ בדעת רמב"ן ורשב"א נתבאר שמסתבר להחמיר ולכן אין לשתות מבקבוק של מבושל ששפך מתוכו לשיירי כוסה, כל שאין ס' לבטל.

העולה מזה להחמיר בבקבוק של מבושל ששפך מתוכו לסתם יינם.

ניצוק בין שאר משקים ליין, דעת הפוסקים ודעת מהר"י וי"ל

י) ולענין שפך מבקבוק מיין לשיירי כוסה, אף שלפי דברי המהר"ם אש היה מסתבר לומר שתלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל אם ניצוק הוי כנתערב או משום החיבור, ולהסוברים שהוא משום תערובות יש לאסור כמו בנפל יין למיין [והמעייין במהר"ם אש שם יראה שבסוף הסוגריים שם רמז לזה] מ"מ להלכה פשיטא דמותו וכמו שפסק הש"ך להדיא סימן קכ"ה סק"י. ומקורו מדברי הראשונים בסוגיא נ"ח ב' בגוי שמסך [מזג] יין ישראל במים שמסקינן בסוגיא דאוסר משום לך לך אמרינן לנזירא. ורוב הראשונים שם פירשו דאסור מחשש דילמא נגע ולא משום כחו או נגיעה ע"י דבר אחר, והוסיפו דמשום ניצוק אין לאוסרו דל"א ניסוך חיבור במים ויין. והביאור הוא דאע"ג דחשיב

[דף חסד]

לכמה ראשונים כנתערב היינו בשכבר נתאחד ע"י ניצוק אבל כאן אין כאן חיבור ואיחוד מעיקרא.

(יא) ואף שכן הוא למעשה יש לציין דיתכן שי"ח ע"ז דעיין בשו"ת מהר"י וייל סי' י"ח "מעשה בשפחה שלקחה קנקן שהיה בה יין נסך ומזגה מן החבית של שכר לאותה קנקן והתיר מהר"ר חיים היין והשכר כי לא שפכה מן היין לחוץ, גם ניצוק אינו חיבור". טעם הראשון קשה להבין אך בטעם השני כתב משום דניצוק אינו חיבור [וס"ל כר"ת בתוס' ע"ב ב'] ומוכח דלמ"ד ניצוק חיבור (שכן פסק השו"ע באין הפסד מרובה) גם בשאר משקין הוי חיבור, ואולי יש שם ט"ס.

אם מותר לכתחילה ביש ס' לשפוך לתוך סתם יינם

(יב) ועדיין נשאר לבאר אם ביש בבקבוק ס' האם מותר לכתחילה לשפוך או"ד אסור משום שאין מבטלין איסור לכתחילה, והטעם להקל בזה הוא דכאן אינו מכוון לבטל או להנות מהאיסור רק לשפוך לה יין, רק דחומרת דין ניצוק מחשיבה כמעורב וכשיש ס' אין חשש וכיון שהוא עצמו אינו עוסק באיסור כלל וגם בלא היה האיסור שם היה שופך כמו שעושה עכשיו, לא מיקרי ביטול איסור לכתחילה, דמצדו היה ניחא ליה שתשפוך או תשתה כל יינה מקודם.

(ג) מקור הדין הוא מש"כ השואל בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תס"ג שהוכיח השואל דכל שלא נתכוין לבטל אלא לדבר אחר אין בו משום ביטול איסור לכתחילה. מקורו מתרומות פ"ג מ"ט: סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה וטחנן והותירו כו' אם ידוע שהחייטים של חולין יפות [כלומר של תרומה] מותר. ואיתא בירושלמי פ"ג ה"ט שאף לכתחילה מותר לטחון ולגרום ביטול זה. ופירש השואל [והוא הרא"ש] דהוא משום שלא נתכוין לבטל אלא לטחון ולאכול. ואף שי"ח ומפרשים המשנה כמ"ד ערלה פי"א מ"ו שאין איסור לבטל לכתחילה [עיין בתוס' רעק"א שם בשם הר"ש] מ"מ כתב הפר"ח סו"ס ס"ד דקי"ל לקולא כמש"כ ביו"ד סי' פ"ד סי"ג. וכן בנד"ד שאינו מכוון ליהנות מאיסור ולבטל רק לחלק יין לנכרית מותר.

(יד) אך נד"ד תלוי במחלוקת הט"ז והב"ח ביו"ד סי' קל"ז בט"ז סק"ד. שם כתב בב"י בחבית שנשתמש בו סתם יינם ונשאר קצת יין בברזא ונתן בו מים ורוצה להוציאו דרך הברזא וכשיוציא המים יתערבו המים והיין והיין יתבטל, שאסור להוציא המים משום שאין מבטלין איסור לכתחילה [שם כתב אפשר שאסור אך הט"ז הביאו בלא תיבת: אפשר]. הב"ח שם חולק על הב"י וכתב דכיון שאין כוונתו אלא להוציא המים ולא לבטל האיסור מותר, וע"ז כתב הט"ז דאע"ג דאיתא כע"ז ביו"ד סי' פ"ד סי"ג התם א"א בענין אחר אבל כאן שאפשר לעשות נקב חדש או להוציא דרך פיו ולכן אסור לעשות כן. [ושניהם לא נקטו כסברת רעק"א בשו"ת סי' ע"ז שלא התירו באינו מכוון אלא בעושה מעשה המורה על היפך כוונת הביטול כגון הא דיו"ד פ"ד סי"ג שמהתך הדבש להוציא הנמלים, וכבר כתב שם רע"א שהרבה פוסקים קדמונים לא חילקו כסברתו]. ולפ"ז בנד"ד להט"ז אסור לבטל כיון שאפשר בענין אחר, כגון להדיח כוסה או ליתן